

УДК 378.013+784

Пань Сінюй
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ АУДІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено результати теоретичного дослідження з проблем актуалізації формування аудіальної культури особистості у зв'язку з осучасненням звукового середовища. Наведено актуальні дослідження та їх результати. Уточнено сутність понять аудіальної культури, слухацької культури. Визначено сферу аудіальної культури відповідно до типу переробки інформації особистістю та в контексті створення й гармонізації звукового середовища. Обґрунтовано змістові атрибути аудіальної культури: мова, мовні інтонації (висловлювання), природний звуковий ландшафт, музичне мистецтво. Сприйняття музичного мистецтва представлено генералізованим процесом формування аудіальної культури особистості.

Ключові слова: аудіальна культура особистості, звукове середовище, слухацька культура, музично-слухацька культура особистості.

Постановка проблеми. Як відомо, психологічною основою всіх видів музичної діяльності особистості є сприйняття музики. Слухання, виконання, творчість, музикування передбачають процес сприйняття музики або супроводжуються ним під час власного музикування. У музичній педагогіці проблема сприйняття творів мистецтва, зокрема й музичних творів, є найбільш важливою. Це зумовлено тим, що процес музичного навчання школярів у системі середньої освіти переважно здійснюється засобами такої діяльності, як сприйняття. Існують також і активні види музичної діяльності (А. Сохор [1]), але вони не дуже ефективні в системі загальної середньої освіти на Україні, натомість мають достатній потенціал в інших країнах світу, наприклад, у Канаді, Китаї. Стосовно музичного сприйняття можна стверджувати, що цей вид пасивної або напівактивної творчої діяльності є справжнім ефективним педагогічним ресурсом у формуванні музичної культури особистості, оскільки музичне мистецтво взагалі існує лише в системі його виконання-сприйняття.

Наприкінці ХХ століття в наукових дослідженнях проблема музичного сприйняття зустрічалася достатньо часто. Варто згадати праці О. Костюка, О. Сохора, О. Рудницької, О. Ростовського та інших науковців. Естетична думка давно прийшла до усвідомлення цілісності ефекту впливу мистецтва на людину, на весь комплекс його духовної організації. Але, як стверджував Ю. У. Фохт-Бабушкін, автоматичний вплив мистецтва на особистість не є аксіомою: є чимало фактів, які

показують, що процес сприятливого впливу мистецтва на людину не діє автоматично [11]. Ми приєднуємося до сумніву вченого. Проблема, на нашу думку, полягає в тому, що змінюється музичний ландшафт суспільства, змінюються форми й види музичного сприйняття, отже, змінюються умови формування музичної культури особистості взагалі, та аудіальної культури, зокрема. А це актуалізує проблему нових підходів до її формування, які б відповідали сучасному соціокультурному простору та враховували зміни й особливості звукового навколишнього середовища.

Особливість музичного сприйняття полягає в тому, що воно є естетичним за своєю спрямованістю, тобто цілеспрямованим цілісним процесом, що характеризується сприйняттям творів музичного мистецтва як художньої цінності й супроводжується естетичним переживанням. Музична діяльність розуміється як активність у художньо-естетичному сприйнятті музичних цінностей, як діяльність, особливістю якої є естетична ціль, що полягає в можливості суб'єкта відкрити для себе в музичному явищі нову думку, переживання. Між тим, інформатизація суспільства, активний розвиток нової естетичної реальності, зокрема віртуальної, актуалізують проблему аудіальної культури особистості, яка здатна вибірково ставитися до реалізації вибору сприймання музики як за технічними параметрами, так і за художньо-естетичними, ціннісними.

Ця актуальність зумовлена тим, що відкритість і глобалізація сучасного суспільства охопили й художньо-естетичну сферу. Це призвело не лише до виникнення транскультурних реалій, але й до певного мікшування музики як такої. Не завжди сприймання музичного матеріалу є адекватним техніці його озвучування. Нібито це не є дуже важливою проблемою, але перенесення акценту в сприйманні музики з її живого звучання на техніко-інформаційне дещо нівелює ефективність впливу музики на духовну сферу особистості, оскільки втрачається той «невидимий» зв'язок слухача й виконавця, який створює енергію «духовної співтворчості». Отже, формування аудіальної культури особистості на сучасному етапі розвитку соціокультурного простору має свої особливості та потребує досліджень із боку музично-педагогічної науки з подальшим корегуванням методики формування аудіальної культури особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Слухачька культура є категорією таких галузей знань, як соціологія музики й мистецька освіта. Дослідження соціології музики з проблем слухачької культури представлені в працях Т. Адорно, А. Сохора. Їх дослідження ґрунтуються на соціологічних функціях музики. Якщо А. Сохор вивчав соціологічний аспект сприйняття музики як основу формування слухачької культури на теренах колишнього РСРС, то Т. Адорно вивчав тенденцію до деградації мистецтва та слухачької культури на заході. Зокрема, він досліджував зміни й відмінності особливостей музичних жанрів, між тим констатував і певну вульгаризацію та деградацію почуттєвої сфери масового слухача [1]. А. Сохор розглядав музичне сприйняття як складний багаторівневий

процес, у якому визначав такі етапи: слухання як фізичний і фізіологічний процес; розуміння й переживання музики; її інтерпретація та оцінка [10].

Звертаємо увагу на психологічні аспекти музичного сприйняття, висвітлені в експериментальних дослідженнях С. Беляєвої-Екземплярської, зокрема визначені дослідницею два психологічних процеси, що пов'язані між собою: безпосередньо сприйняття та реакція на нього. Щодо музичного сприйняття, то йшлося про активне реагування, що супроводжується переводом слухових образів на рухові, вербальні, емоційні реакції на сприйняття тощо [3]. Ці результати дали основу глибоких досліджень музичного сприйняття вже в галузі музичної освіти, педагогіки мистецтва (В. Белобородова, М. Бонфельд, Г. Костюк, Є. Назайкинський, Д. Кабалевський, О. Рудницька, А. Ростовський, Р. Тельчарова, В. Цуккерман та інші).

В основу подальших досліджень стосовно музичної культури й місця музичного сприйняття в її структурі покладено результати психологічних досліджень, зокрема винайдених дослідниками п'ять головних структурних компонентів музичного сприйняття, а саме: емоційне реагування, відгук на музику; музичний слух; мислення; пам'ять; здатність до творчості. Їх узагальнена регулятивна роль представлена в дослідженні Б. Белобородової, Г. Рігіної, Ю. Алієва [2].

Подальші дослідження в музичній педагогіці встановили закономірності та принципи музичного сприймання (О. Ростовський), комунікативну роль музичного сприйняття, його етапність і значення у формуванні музичної культури особистості (О. Рудницька), вплив музичного сприйняття на музичну слухацьку культуру (Т. Бессонова, Цзан Юєці). Т. Бессонова розглядає слухацьку культуру як основне джерело музичного розвитку людини взагалі [4].

Між тим, паралельно з поняттям «музична слухацька культура» вживаним є поняття «аудіальної культури особистості». Це поняття позначає більш широкий сегмент сприйняття. С. Казакова перелічує декілька понять з основою «audi-», що позначають здатність людини сприймати звукове середовище [6]. У працях В. Єрмакова, С. Рубінштейна, Г. Якуніна застосована класифікація звукових джерел щодо сприйняття: мовні, музичні, шумові, природні.

Питання, що порушене в нашому дослідженні стосується впливу музичного сприйняття на формування аудіальної культури особистості. Цей вплив зазначений науковцями скоріше апіорно, конкретних досліджень бракує. До того ж, актуальним є врахування інновацій у звуковому середовищі, що й потребує оновлених методів впливу на аудіальну культуру особистості.

Мета статті: визначити специфічні особливості музичного сприйняття як чинника формування аудіальної культури особистості.

Виклад основного матеріалу. Із психологічної точки зору сприйняття та пізнання світу здійснюється людиною на основі основних типів

модальностей: аудіальної, візуальної та кінестетичної, можливий також міжмодальний тип (змішаний). Для кожної особистості може існувати перевага у функціонуванні того або іншого модусу – каналу сприйняття інформації. Активність сприйняття звукової інформації або активність аудіальної системи особистості досліджується такою галуззю, як психоакустика. Саме ця наука вивчає та досліджує психічні й фізіологічні особливості людини щодо сприйняття нею звукової інформації, або звуку як такого. Один із найперших науковців, який досліджував акустичні властивості музичного звуку з позицій наукового синтезу (психологічного, фізіологічного та фізичного) був Г. Гельмгольц. Він перший увів поняття «тембр звуку» та пояснив це явище наявністю обертонів від коливання струни, що може сприймати музичний слух людини [5].

Для музичної педагогіки важливими є дослідження психоакустики, оскільки вони констатують фактори, закономірності сприйняття людиною звукової природи, зокрема й музики. Є. Назайкінський вказує, що на відміну від фізичної акустики, психоакустика вивчає властивості звуку, що має цінність для мовлення, музики, сприйняття звуків, з якими людина стикається в природі, побуті, тобто з висотою, тембральністю звуку, з його силою, довжиною [8]. Беручи до уваги думку Є. Назайкінського, вважаємо слушними твердження інших науковців стосовно широкого функціонального значення аудіальної культури. Поняття «аудіальна культура» більш широке, ніж уживане в музичній педагогіці поняття «музично-слухацька культура» (Т. Бессонова [4]), або культура слухання музики (Є. Проворова [9]). Воно включає в себе культуру перцептивного слухацького процесу всього звукового ландшафту буття: мови, природи, музики. Але в такому аспекті уточнення потребує поняття «культура». Не заглиблюючись у культурологічні аспекти сутності цього поняття, вкажемо лише на те, що його застосування у словосполученнях здійснюється з метою зацентувати увагу на якості й високій результативності досліджуваних процесів, дій, що виконує людина в певній галузі знань, сфери діяльності (побутової, професійної, міжособистісної тощо). Якісність завжди передбачає вибірковість, критичність і оцінюване ставлення, ієрархію цінностей, усього, що свідчить про певну «вишуканість», тобто «окультуреність». Отже, якщо йдеться про якісність сприймання звукової інформації різноманітного походження можна застосовувати й поняття «культура».

Між тим, С. Казакова визначає слухацьку культуру як аудіальну, тобто ототожнює їх. При цьому розуміє такий вид культури як інтегровану якість особистості, в основі якої полягає здібність людини сприймати, інтерпретувати й передавати шумову, звукову, мовленнєву, музичну інформацію [6]. Дослідниця стверджує, що така інформація виникає у звуковому середовищі, у якому живе сучасна людина. Отже, аудіальна культура включає в себе здатність сприймати, інтерпретувати та творчо перетворювати (гармонізувати) звукове середовище [6]. Якщо аудіальність

точно розуміти як слухове сприйняття, то така тотожність припустима. Але, аудіал як тип особистості – людина, яка краще сприймає інформацію на слух, тобто краще її переробляє, розуміє, інтерпретує. Аудіальність – один із типів репрезентативної системи, отже аудіальне середовище може й створюватися, а не лише сприйматися. Між тим, з точки зору звукового середовища, яке створюється людиною, природою, умовами спілкування, праці, урбанізацією, техногенністю суспільства, аудіальність – більш обмежене середовище, воно вже визначено культурою та охоплює звукові ресурси природного, мовного й музичного характеру. Так само, музично-слухацька культура вужча за функцією від аудіальної, оскільки характеризує лише якість сприйняття музики.

Отже, у нашому дослідженні предметом є саме аудіальна культура особистості, але в неї досліджується тісний зв'язок сприйняття природної, мовної та музичної звукової інформації. У такому контексті сприйняття музики стає фактором збагачення перцептивного досвіду спрямованого на більш якісне сприйняття інших звукових джерел. Методологічним підґрунтям для цього є концепція системної детермінації психічних явищ Б. Ломова [7].

Осмислення світу через сприйняття звукового середовища як цілісний процес зумовлює зв'язок сприйняття музичних інтонацій через досвід сприйняття мовних інтонацій і навпаки; зіставлення особистістю природних звукових явищ, зображених у музичному творі з їх реальним існуванням під час сприйняття звукових реалів. Цей досвід сприяє подальшому запам'ятовуванню звукової інформації та її перенесенню на музичну образну мову; а також накопиченню досвіду сприймання прикладів звучання природних явищ, голосового, шумового й музичного походження, що збагачує асоціативно-перцептивний досвід особистості.

Накопичення такого досвіду призводить до кристалізації еталонів звучання, а це в подальшому дозволяє використовувати почуття міри як під час оцінювання музичного звучання, зокрема, й власного виконання, так і під час оцінювання звукового навколишнього середовища.

Змістово-предметними атрибутами такого перцептивного зв'язку є:

- інтонація як спільний атрибут мови та музики;
- тембр як окраска звучання голосу, інструментів, природних звуків, зокрема тварин і птахів;
- сила звучання, що в музиці позначається динамікою, а в життєвих реаліях, відстанню, простором, який зменшує або збільшує звучання, що сприймається.

Усе це стає предметом сприйняття, інтерпретації та гармонізації в разі можливостей впливу на якість звучання або його усунення. Зважаючи на це, процеси сприйняття музики стають генералізованим фактором формування аудіальної культури особистості.

Висновок. Таким чином, приходимо до висновку, що аудіальна культура особистості є інтегрованою якістю, що забезпечує взаємозв'язок

якісного сприйняття таких звукових інформаційних джерел, як музика, звуковий ландшафт природи (у його різновидах), мова та мовні інтонації. Останні можуть бути імітовані в музичних творах, що й впливає на системність слухового сприйняття та накопичення досвіду сприйняття музики й розуміння її образної художньої інформації. Чим ширше досвід музичного сприйняття, багатше «капітал» музичних звукових еталонів (інтонаційних, тембральних, темпо-ритмічних, звуковисотних, інших), тим тонше стає слухацька потреба особистості, а разом із цим і аудіальна культура. У той самий час, чим ширше сфера досвіду сприйняття звукового середовища, яка збагачує аудіальну культуру особистості, тим більш образним і тембрально наповненим стає процес музичного сприйняття й відтворення.

Такий висновок актуалізує значущість визначених музично-педагогічною науковою думкою закономірностей і принципів, методології та поетапної методики музичного сприйняття (Г. Костюк, Є. Назайкінський, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.) для формування аудіальної культури особистості. Ураховуючи аудіально-культурний контекст сприйняття музичного мистецтва актуальним стає вибір музичного репертуару найбільш ефективного з точки зору зв'язків з іншими джерелами створеної аудіальної культури (звукового середовища), окрім музики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Введение в социологию музыки. Двенадцать теоретических лекций [Электронный ресурс] / Теодор В. Адорно. – Режим доступа : <http://m-zerkalo.narod.ru/bibl/adorno00.htm>.
2. Белобородова В. К. Музыкальное восприятие школьников / В. К. Белобородова, Г. С. Ригина, Ю. Б. Алиев. – М. : Педагогика, 1975. – 160 с.
3. Беляева-Экземплярская С. Н. О психологии восприятия музыки / С. Н. Беляева-Экземплярская. – М., 1924. – 115 с.
4. Бессонова Т. И. Формирование слушательской культуры как педагогическое условие духовного развития личности студента (На примере классической музыки) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Татьяна Ивановна Бессонова. – Липецк, 2002. – 141 с.
5. Гельмгольц Г. Учение о слуховых ощущениях как физиологическая основа для теории музыки [пер. с нем] / Г. Гельмгольц. – СПб., 1875. – Изд. 3-е. – М. : «Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – Режим доступа : <http://www.kholopov.ru/arc/helmholtz-mus-rus.pdf>
6. Казакова С. В. Формирование аудіальної (слухательської) культури младших школьників [Електронний ресурс] / С. В. Казакова. – Режим доступа : http://www.art-in-school.ru/art/iskusstvo_i_obrazovanie_2012_01_-_Kazakova.pdf.
7. Ломов Б. Ф. Системность в психологии: Избранные психологические труды / Б. Ф. Ломов [под ред. В. А. Барабанщикова, Д. Н. Завалишиной, В. А. Пономаренко]. – М. : «Из-во Моск. психолого-социального института ; Воронеж : Из-во НПО МОДЭК», 2003. – С. 4–45.
8. Назайкинский Е. В. Звуковой мир музыки / Е. Назайкинский. – М., 1988. – 254 с.
9. Проворова Є. М. Формування культури слухання у методичній підготовці майбутнього вчителя музики: праксеологічний підхід [Електронний ресурс]

/ Є. М. Проворова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки.– Випуск 4 (86). – С. 120–124. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/23517/1/26.pdf>.

10. Сохор А. О задачах исследования музыкального восприятия / А. Сохор // Вопросы социологии и эстетики музыки. – Т. 1.– Л., 1981. – С. 35–44.

11. Фехт-Бабушкин Ю. И. Искусство и духовное развитие личности как проблема научного управления художественной культурой / Ю. И. Фехт-Бабушкин // Методологические проблемы прогнозирования и управления в области художественной культуры. – М. : Наука, 1980. – С. 1990. – 22 с.

РЕЗЮМЕ

Пань Синюй. Проблема восприятия музыки в контексте формирования аудиальной культуры личности.

В статье представлены результаты теоретического исследования по проблемам актуализации формирования аудиальной культуры личности в связи с осовремениванием звуковой среды. Приведены актуальные исследования и их результаты. Уточнена сущность понятий аудиальной культуры, слушательской культуры. Определена сфера аудиальной культуры в соответствии с типом переработки информации личностью и в контексте создания гармонизированной звуковой среды. Обосновано содержание атрибутов аудиальной культуры: язык, речевые интонации (высказывания), природный звуковой ландшафт, музыкальное искусство. Восприятие музыкального искусства представлено генерализированным процессом формирования аудиальной культуры личности.

Обосновано, что аудиальная культура личности является интегрированным качеством, которое обеспечивает взаимосвязь восприятия таких звуковых информационных источников, как музыка, звуковой ландшафт природы (в его разновидностях), язык и речевых интонаций. Последние могут быть имитированы в музыкальных произведениях, что оказывает влияние на системность слухового восприятия, накопления опыта восприятия музыки и понимание ее образной художественной информации. Чем шире опыт музыкального восприятия, богаче «капитал» музыкальных звуковых эталонов (интонационных, тембральных, темпо-ритмических, мелодических, других), тем тоньше становится слушательская потребность личности, а вместе с этим и её аудиальная культура. Чем шире сфера опыта восприятия звуковой среды, которая обогащает аудиальную культуру личности, тем более образным и тембрально наполненным становится процесс музыкального восприятия и воспроизведения.

Такой вывод актуализирует значимость определенных музыкально-педагогической научной мыслью закономерностей и принципов, методологии и поэтапной методики музыкального восприятия (Г. Костюк, Е. Назайкинский, О. Ростовский, О. Рудницкая и др.) для формирования аудиальной культуры личности. Учитывая аудиально-культурный контекст восприятия музыкального искусства актуальным становится выбор музыкального репертуара наиболее эффективного, с

точки зрення связей с другими источниками созданной аудиальной культуры (звуковой среды), кроме музыки.

Ключевые слова: аудиальная культура личности, звуковая среда, слушательская культура, музыкально-слушательская культура личности.

SUMMARY

Pan Siniuy. The problem of music perception in the context of the audial personality culture formation.

The article presents the results of the theoretical study on the problems of actualization of the formation of a person's audial culture in connection with modernization of the sound environment. Current researches and their results are given. The essence of the concepts of audial culture, listening culture is clarified. The scope of the audial culture is determined in accordance with the type of information processing by the individual and in the context of creating a harmonized sound environment. The content of the attributes of the audial culture is justified: language, speech intonations (utterances), natural sound landscape, musical art. Perception of musical art is represented by the generalized process of formation of the audial culture of the individual.

It is substantiated that the audial culture of the individual is an integrated quality that provides the interrelation of the perception of such sound information sources as music, the sound landscape of nature (in its varieties), language and speech intonations. The latter can be imitated in musical works, which affects the systemic nature of the auditory perception, the accumulation of experience in the perception of music and the understanding of its figurative artistic information. The wider the experience of musical perception, the richer the "capital" of musical sound standards (intonational, timbral, tempo-rhythmic, melodic, etc.), the thinner is the listener's need for the individual, and with it, his/her audial culture. The wider the sphere of experience in the perception of the sound environment, which enriches the audial culture of the person, the more imaginative and timbre filled becomes the process of musical perception and reproduction.

Such a conclusion actualizes the significance of laws and principles, methodology and step-by-step method of musical perception defined by the musical and pedagogical scientific thought (H. Kostiuk, E. Nazaikinskii, O. Rostovskii, O. Rudnitskaia and others) to form an audial personality culture. Taking into account the audiocultural context of the perception of musical art, topical becomes the choice of the most effective musical repertoire, in terms of connections with other sources of the created audial culture (sound environment), except music.

Key words: audial personality culture, sound environment, listener's culture, musical-listener's culture of the personality.